

İNSAN YETİŞTİRME*

Doç. Dr. Sabri BÜYÜKDÜVENCI**

Eğitim normatif bir bilimdir; olması gerekenle uğraşır. Konusu da insandır ve bu insanı belli bir noktaya getirmek, ona daha önceden öngörülen bir form, biçim kazandırmaktır. Ancak burada gözden kaçan önemli bir husus var; o da şu: insanı etkileyen faktörler o denli çeşitli ve karmaşık ki (bunlar arasında aile, sokak, sosyal ve siyasal yapı, içinde bulunulan coğrafi bölge, doğa, hatta ve hatta iklim, çocukluk-ergenlik-yaşlılık gibi gelişme basamakları, inanç sistemi, gibi etkileri gözlenemeyen, bir anlamda 'gizli eğiticiler' denebilecek faktörler sayılabilir) tüm bu değişkenleri kontrol altında tutabilmek olanaksız. Bu nedenle olsa gerek eğitimde öngörülen amaçlar hiçbir zaman gerçekleşmemektedir. Eğitim sistemimizdeki amaçlarla çıkan sonuçların bir karşılaştırması bunun iyi bir yakın örneğidir. Amaçların gerçekleşmemesinin nedenlerini salt öğretimde, okulda ve genelde eğitimcide aramak büyük bir yanılgıdır. Ve tüm eğitim reformları bu yanılgı üzerinde inşa edilmiştir. Bu nedenle başarı da alınmamıştır. Bunun temel nedeni eğitim sürecinin iç mantığında yatmaktadır. Bu mantığı kavramadıkça sürecin iyi bir değerlendirmesini yapabilmek çok zordur. Olaya bir başka açıdan bakarsak sanırım durum daha bir açıklık kazanır; söz gelimi, genelde doğa bilimleri ve özelde mühendislik bilimleri çok gelişmiştir. Niçin? Çünkü bu gibi alanlarda değişkenleri kontrol edebilmek büyük ölçüde mümkündür; bu yapılabildiği için aya insan gönderilebilmektedir. Aynı anda tüm dünyaya televizyon yayınları yapılabilmektedir. Çünkü bu gibi sistemler statiktir, değişkenleri kontrol edilebilmektedir. Eğitim denilen sistem ise statik değildir. Bu nedenle, doğa bilimlerinin statik sistemlere uygun olan bilimsel yöntemleri eğitimde etkili olamamaktadır. Biyolojik bir sistem olarak insan da statik değildir, içinde yaşadığı toplum da.

* Türk Felsefe Derneğinin 15 Şubat 1992 tarihinde düzenlediği 'İnsan Yetiştirme' konulu panelde yapılan konuşma.

** EPÖ Bölümü ESTT Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Kısaca söylemek istediğim şu; eğitimi ve konusu olan insanı statik bir sistem olarak kabul edip, süreci ve uygulamaları bu yönde çalıştırmak denemeleri tarihsel süreçte başarılı olamadığı gibi bugün hiç başarılı olamaz. Hele hele insan yetiştirmeyi bir kabak yetiştirmeyle, bir karpuz yetiştirmeyle eşdeğer gören anlayışla hiç mi hiç olamaz. Belki de tarihin gelen bir göçebe toplum olmağımız, tarım ve hayvancılığı sürekli ön planda tutmuş olmamız olsa gerek insan yetiştirmeyi sürekli bitki ve hayvan yetiştirme anlayışı içerisinde ele almaktayız. Bu yanlış ve tehlikeli analoji kuşkusuz diğer toplumlar içinde geçerli olmuştur.

Olayın bir diğer boyutu da çağın gerektirdikleri açısından ele alınabilir; çağın gerektirdiği insan yaratıcı insandır ve eğitim süreçlerinde özellikle vurgulanan 'eleştirel düşünme' ve 'problem çözme' yöntemleri bu amacın gerçekleşebilmesine bir engel oluşturmaktadır. Eleştirel düşünme üretici, yaratıcı ve tasarlayıcı unsurlardan yoksundur. Sorunların çözümünde ve daha ileri gitmemizde gerekli olanlar ise bunlardır. Politikacıların büyük bir kısmı hukukçudur ve yalnızca bu tarz düşünme biçimine alıştırdılar (sorunların giderek artması, birikmesi belki de burada aranabilir). Akıl ancak görmeye hazırlandığı şeyi görebilir. Verileri çözümlediğimizi söylediğimizde aslında mevcut stok bilgilerimize bunların hangisinin uyduğunu görmeye çalışmaktayız. Bilgi stoğumuz zenginse o zaman çözümleme yeterli olabilir de. Fakat verilerin çözümlenmesi yeni fikirler üretmez. Bu önemli bir noktadır. Çünkü bilimin temeli ve gelişme bu anlayışa dayanıyor; yani, verilerin çözümlenmesi ilerlememiz için gerekli düşünceleri ortaya çıkaracaktır anlayışına. Çözümlemede gayet iyiyiz. Tüm eğitim kurumları hemen hemen tüm zihinsel vurguyu çözümleme üzerinde yapmaktadır. Kuşkusuz bir durumu ya da sorunu doğru bir şekilde çözümlediğimizde ne yapacağımızı biliriz. Bu doğrudur, ve aynı zamanda Batı düşünce biçiminin de temelidir ve temel yanlışdır.

Sorunları çözmek ve yeni fikirlere ulaşmak için daima çözümlemeye bağımlı kaldık. Öyle sorunlar vardır ki bunların nedenini bulmak çoğu kez olanaksızdır. Söz gelimi, insanın aç gözlülüğü. Ya da pek çok neden olabilir. O zaman ne yaparız? Çözümü daha da ileri götürürüz. Çözümün çözümünü yaparız. Ama bunun pek yararı olmaz. Çünkü gerekli olan çözümleme değil, 'tasarım'dır. Tasarım için yaratıcı ve yapıcı düşünmeye gereksinim vardır. Aslında eleştirel düşünme çok kolaydır. Çünkü eleştirilen hoşlandığı herhangi bir husus üzerinde yoğunlaşip geri kalanı dışlayabilir; kendi keyfi referans çerçevesini oluşturabilir ve bu temel üzerinde yargılarda bulunabilir. 'Tutarlılık' kavramı eleş-

tirsel düşünmede anahtar kavramdır; genelde kabul edilenlerle tutarlı mı? Bilimin öngördükleriyle tutarlı mı? Doğru olduğuna inandığımız ilkelerle tutarlı mı? Tecrübe ve algılarımızla tutarlı mı? Sonuçta, algı kalıbıyla tutarlı mı?

Peki, eleştirinin ötesinde kalan şeyi nasıl eleştireceğiz? Eleştiremediğimiz bir şeyi nasıl değiştireceğiz? Bu, sistemdeki temel noksanlıktır. Gelişme için yanlışların düzeltilmesine dayanıyorsak o zaman hiçbir yanlış göremezsek hiçbir gelişme de sağlayamayız.

Problem-çözme ve eleştirel düşünme aynı kültürel geçmişin parçalarıdır; hataları bulalım, hataları düzelteyim. Hata yoksa ne yapacağız. Bu anlayışta paradigma değişimleri ve tasarım bulunmamaktadır.

Sözün özü, eğitim sürecinin işletildiği mantığı da yeniden değerlendirmek durumundayız.

Bu genel yaklaşımdan sonra esas konuya geliyorum. Einstein'ın bir sözü var; "Çağımızda herşey değişti, tek değişmeyen insan düşüncesi". Ben bu belirlemeye 'insan değişmedi' eklemesini yapmak istiyorum; insanın saldırganlığı, vahşiliği, kabahçı, acımasızlığı, sorumsuzluğu ve tüm bunların somut bir göstergesi olan savaşlar, şiddet, terör, açlık, insan ve çevre katliamları, sorunların giderek artış göstermesi gibi olgular, insanın ilkel düzeyden pek te yükseğe çıkamadığının ya da çıkarılamadığının acı ve düşündürücü göstergeleri; insanın bugün ulaştığı teknolojik düzeyin altında kaldığı bir olgu. Ve bizi tekrar insan yetiştirme sorununa yönelmemizi, bu yöndeki politika ve stratejileri yeniden değerlendirmemizi adeta zorunlu kılıyor.

Ancak bu zorunluluğun kendi içinde birtakım öncelikler taşıdığı da bir gerçek. İnsanın karnını doyuracak beceri ve tekniklerle donatılması zorunluluğu gibi. İşte bu noktada eğitimde bir ikileme karşı karşıya kalmaktayız; Ve kimi toplumlar, biz de dahil, bir seçim yapmaya, bir tercihte bulunmaya zorlanmaktadır; kafa ve ruh eğitimi (gönül eğitimi) ile el'in eğitimi (praxis eğitimi) arasında bir tercih. Bu seçimin dayandığı temel inanç, varsayım da şu olmaktadır: Matematik, fizik, biyoloji, kimya, vs. gibi fen alanları olmadan bir dünya kurulamaz; kısaca bunlar olmadan karnımızı doyuramayız. Ve bu inanç doğrudur buna katılıyorum. Ancak bu varsayım devam ediyor ki ona katılamıyorum; felsefe, sanat, etik, edebiyat, vs. olmadan da bir dünya kurulabilir; yani, Shakespeare, Mozart, Kant, İtri, Dede Efendi, Farabi, Mevlana, Yunus, vs. olmadan da olabilir.

Daha önce de değinildiği gibi, toplumların ivedi sorunları insanı adeta parçalayan, insanın bütünlüğünü dikkate almayan bu çarpık ve kökten yanlış anlayışı teşvik etmektedir. Söz gelimi, İstanbul'da insanlara şöyle bir soru yöneltsek acaba nasıl bir yanıt alırdık; 'su mu özgürlük mü?' herhalde önce 'su' derlerdi.

'İnsan yetiştirme' sorunu bu sözü edilen bütünlüğü yakalayabilmek sorunu gibi geliyor bana. İnsanı insan yapan bilgi formlarıyla insanı tanıştırmak sorunu gibi geliyor; bilim, felsefe, sanat, etik, teknik, din gibi bilgi formlarıyla.

Bu bilgi formlarından birinin eksikliği kendini insanda çoğu kez açıkça gösteriyor, onda yansımaları buluyor. Acaba insanın kaba ve vahşiliğinde, acımasızlığında sanat etik, din gibi bilgi formlarının eksikliği hiç mi yok? Bu giderek toplumların kabalığına, yozlaşmasına hiç mi yansımıyor?

İnsanı insan yapan bu gibi bilgi formlarının eğitim süreci içerisinde yeterince ve gereğince kazandırılmayışı bunların gereğince özümsemeyişi; insanın eline yönelirken kafanın ve gönlün ihmal edilmesi; sınırların sorun burada yatıyor.